

De bandkeramische nederzetting Stein-Heidekampweg

W.P.A.M. Hendrix

In mei 1998 werd ten noordoosten van Stein een aardgasleiding ten behoeve van de Swentiboldcentrale van DSM aangelegd. In de leidingstrook, waarvan de teelaarde over een breedte van bijna een tiental meters werd verwijderd, konden over een lengte van enkele tientallen meters duidelijke bodemsporen worden waargenomen. Het aardewerk dat in de bodemverkleuringen werd gevonden gaf duidelijk aan dat ik een nog niet eerder bekende bandkeramische nederzetting ontdekt had. Korte tijd na de eerste ontdekking werd de leidingsleuf gegraven en in de sleufwand konden over een lengte van honderden meters vele bandkeramische bodemsporen worden vastgelegd.

Aan deze nieuwontdekte bandkeramische nederzetting heb ik de naam "Stein-Heidekampweg" gegeven. Fig. 1 geeft een indruk van haar ligging. Deze eerste publicatie over onderhavige bandkeramische nederzetting geeft een globaal en voorlopig beeld van de resultaten en gaat aan een toekomstige, uitvoerigere, publicatie vooraf. Omdat we uit ervaring weten dat uitvoerige opgravingspublicaties veelal jaren op zich laten wachten, is gekozen voor deze wijze van publiceren zodat de bevindingen ook niet lang na de vondstdatum in de literatuur is vastgelegd.

Met een kleine enthousiaste groep werden de bodemsporen gemarkeerd, ingemeten, gefotografeerd en getekend. Het was absoluut noodzakelijk om de bodemsporen in het leidingtracé te onderzoeken voordat ze door de graafmachine vernietigd werden. Gezien de korte tijd die ter beschikking stond kon slechts een beperkt aantal kuilen in het leidingtracé op omvang, vorm en inhoud worden onderzocht. Na de aanleg van de leidingsleuf werd een aantal bodemsporen in de sleufwanden steekproefsgewijs op dateerbare vondsten onderzocht. Naast bandkeramiek werden ook sporen en voorwerpen uit de IJzertijd gevonden.

Van de vondst is onverwijld melding gedaan bij de ROB zodra de karakteristieken van de vondsten en de vindplaats waren bepaald. Enige tijd daarna is aan deze ontdekking aan-

dacht geschonken in de pers (o.a. D.L. en L.D. 16 juni 1998).

Bodemsporen

Over een afstand van 500 m werden 53 grondsporen waargenomen bestaande uit 29 afvalkuilen en 24 paalkuilen. Van de 53 afvalkuilen behoren er 2 tot de IJzertijd. Fig. 2 geeft een beeld van het betreffende terrein tijdens de uitvoering van de werkzaamheden.

Deels werden de grondsporen waargenomen in de werkput die ontstaan was na de verwijdering van de teelaarde. Na verwijdering van 0,4 tot 0,5 m dikke laag teelaarde tekende zich een concentratie van grondsporen binnen een vlak van ongeveer 8 bij 50 m af. Voor een ander deel werden

de grondsporen eerst zichtbaar bij het graven van de leidingsleuf die tot circa 2 m onder maaiveld werd gegraven. Met name de bevindingen gedaan in de leidingsleuf zijn van belang voor de bepaling van de begrenzing en de omvang van dit nederzettingsterrein.

Men krijgt de indruk dat het tracé van de leiding de nederzetting over de volle noord-zuid-breedte heeft aangesneden. Een aantal afvalkuilen bereikten een diepte van 2 m onder maaiveld; het merendeel van de grondsporen was aanwezig in de zone van 0,5 tot 1,0 m onder maaiveld. Opmerkelijk zijn 2 grote en diepe kuilen die bovenin het profiel één geheel vormen. Ze zijn gesitueerd aan de zuidelijke rand van het nederzettingsterrein. Markant is dat deze structuur van grondsporen

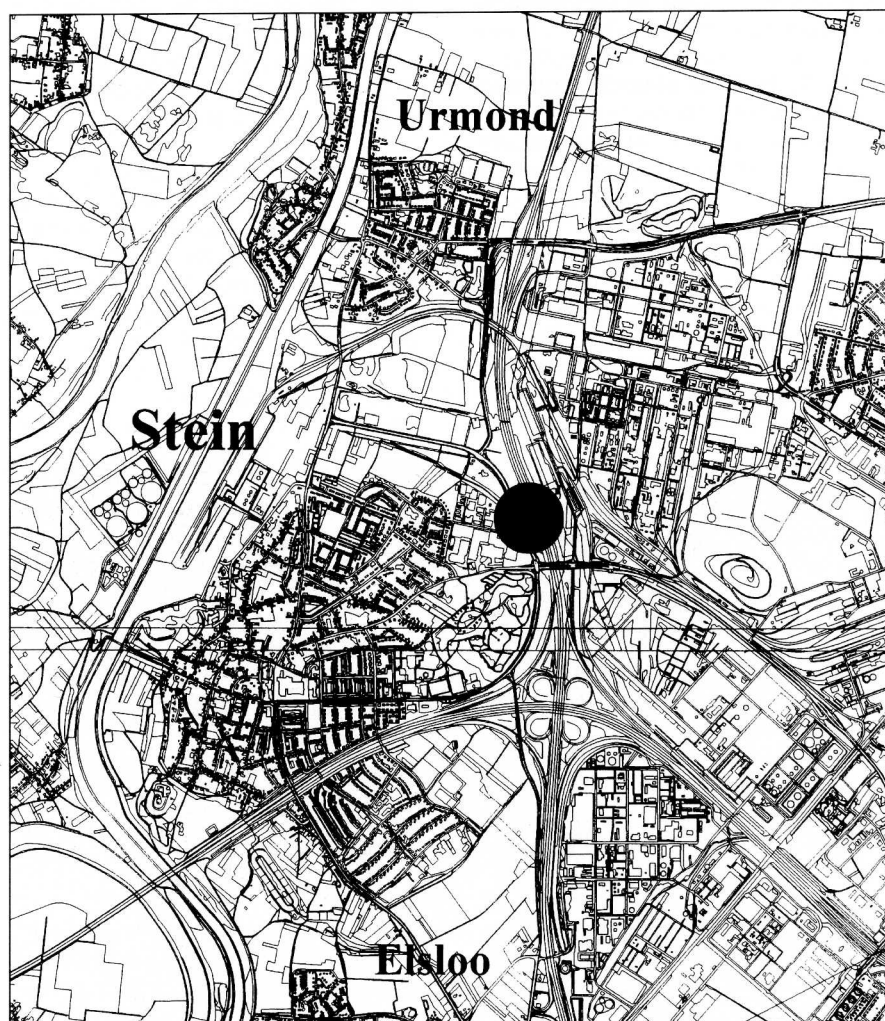

Fig. 1: Ligging van de bandkeramische nederzetting Stein-Heidekampweg.

grenst aan de restanten van de (middeleeuwse) omwalling om Stein. Waar over een bredere strook grondsporen konden worden waargenomen wijzen een aantal paalkuilconfiguraties op plattegronden van gebouwen. Deze structuren worden plaatselijk benadrukt door de oriëntatie en de vorm van afvalkuilen.

Vondstmateriaal

De kleur van de grondsporen varieert van bruin-grijs tot zwart en veelal bevatten ze brokjes houtskool, verbrand bot en verbrande leem. De voorwerpen gevonden in de afvalkuilen wijken niet af van hetgeen doorgaans in bandkeramische kuilen wordt aangetroffen. Omdat het vondstmateriaal nog niet geheel verwerkt is wordt hier volstaan met enkele karakteristieken en voorlopige interpretatie.

Versierd aardewerk

De versiering van het dunwandige aardewerk geeft een indicatie voor de termijnen binnen de bandkeramische periode (5300-4900 v.Chr.) waarin het terrein als nederzetting is gebruikt. Voor het Graetheidegebied is deze ouderdomsbepaling op basis van onder andere versieringskenmerken ontwikkeld door Modderman (1970).

De bandversiering en randversiering van het gevonden aardewerk wijzen op de Oude Periode met een doorloop naar de Jonge Periode. De versieringstypen AI, DI en DII overheersen in kwantitatieve zin en geven weinig houvast voor de nadere datering

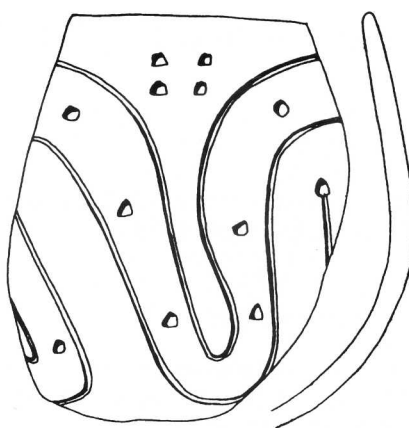

Fig. 3: Groot fragment van versierd aardewerk (BI; StHk98V8; 1:2).

binnen de bandkeramische periode. Een voorbeeld van dit fenomeen is het in Fig. 3 afgebeelde versieringstype BI op een fragment aardewerk ter grootte van bijna $\frac{1}{4}$ pot uit kuil 8. Dit versieringstype komt in alle fasen van de Oude en Jonge Periode voor, behalve in de laatste fase. Het veelal ontbreken van randversiering wijst op een zwaartepunt in de Oude Periode. Randversiering op het aardewerk is slechts incidenteel aangetroffen. Het is gevonden in het noordelijk deel van het nederzettingsterrein.

Opmerkelijk is het voorkomen van een wandfragment met een versiering uit de D-groep die door Modderman (1970) nog niet in een type is ondergebracht (zie Fig. 4). Dit versieringstype is tot nu toe nog niet aangetroffen in het Graetheidegebied.

Ook opmerkelijk is de versiering op een groot en relatief dik randfrag-

ment gevormd door korte streepjes verspreid over het gehele oppervlak (zie Fig. 5). Het is nog niet geheel duidelijk of we hier te maken hebben met een nieuw fenomeen.

In 2 afvalkuilen is Limburgeraardewerk aangetroffen, waaronder een relatief groot fragment van een pot met fijne visgraatversiering onder de rand en grove visgraatversiering op de wand. Tevens heeft het fragment een knobbel met een diepliggende verticale doorboring.

Een aantal grofwandige potten is voorzien van "knijpversiering" lopend in v-vormige lijnen van de rand naar knobbels en oren op de wand (zie Fig. 6). Daarnaast komt randversiering voor in de vorm van een rij relatief grote dellen onder de rand.

Grofwandig aardewerk

Het merendeel van de gevonden scherven behoort tot het grofwandi-

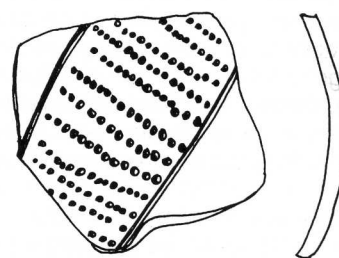

Fig. 4: Wandfragment met een nieuw versieringstype uit groep D (StHk98V55; 1:2).

ge aardewerk. Karakteristiek is het voorkomen van talrijke grote knobbels en oren van het grofwandige aardewerk. Dat op dit aardewerk ook versiering aanwezig kan zijn is reeds in het voorgaande aangegeven.

Overig aardewerk

Opmerkelijk is het aantreffen van 3 doorboorde, min of meer bolvormige voorwerpen van aardewerk in 3 verschillende kuilen. De doorboring is licht conisch en de voorwerpen doen sterk denken aan spinklosjes. Eén exemplaar is vrij hard gebakken en glad afgewerkt (zie Fig. 7). De bruinrode kleur wijst op oxiderende omstandigheden tijdens het bakproces. De overige twee exemplaren zijn zachter gebakken, zelf zodanig zacht dat er één onder lichte druk bij het schoonspoelen uit elkaar viel.

Vergelijkbare voorwerpen zijn in bandkeramische nederzettingen in Duitsland gevonden en worden veel-

Fig. 2: Overzicht van het terrein tijdens de uitvoering van de werkzaamheden.

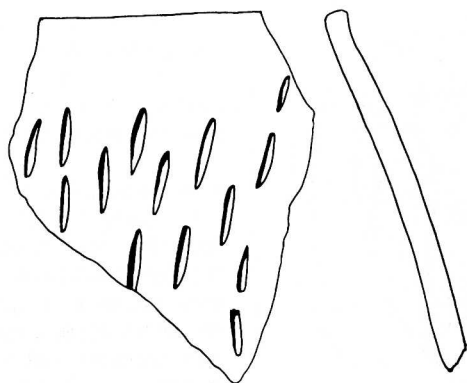

Fig. 5: Randfragment met streepversiering (StHk98V1; 1:2).

al door de betreffende onderzoekers geïnterpreteerd als Spinnwirtel, spin-klosjes dus (o.a. Dohrn-Ihmig 1979 en Schlüter 1983). Modderman (1988) echter trekt de interpretatie van dergelijke voorwerpen als spin-klosjes in twijfel met name op basis van de niet centraal geplaatste door-boring.

Vuurstenen werktuigen

Vrijwel het hele scale van vuurstenen werktuigen van de bandkeramiek is aangetroffen: diverse spitsen, krabbers, klingen, boortjes etc. Opvallend is het veelvuldig voorkomen van een bruine, transparante vuursteen-soort.

Overige stenen werktuigen

In de afvalkuilen zijn diverse fragmenten van maalstenen gevonden. Ook werden zandsteenbrokken met ingeschuurde gleuven aangetroffen, die waarschijnlijk werden gebruikt voor het gladmaken van de schachten van pijlen. Slechts een beperkt aantal disselfragmenten van amphiboliet en basalt werd gevonden.

IJzertijdvondsten

Twee afvalkuilen konden op basis van het aangetroffen aardewerk worden gedateerd als IJzertijd. Daarnaast werd in een enkel geval geconstateerd dat IJzertijdaardewerk in het bovenste gedeelte van een bandkeramiekkuil aanwezig was. Het is waarschijnlijk dat in dit geval een (kleine) IJzertijdkuil op de plek van een bandkeramiekkuil is gegraven. Geconstateerd werd dat de grond in de IJzertijdkuilen lichter van kleur en losser van structuur is.

Een opmerkelijke vondst uit een IJzertijdkuil wordt gevormd door een aantal brokken kwartsiet met slijpkanten, die tot een stenen stamper

konden worden gereconstrueerd (zie Fig. 8). Een vergelijkbaar exemplaar heb ik in de ter beschikking staande literatuur nog niet kunnen aantreffen. Vanwege de beperkte hoeveelheid aangetroffen aardewerk is een nadere datering in de IJzertijd niet goed mogelijk. Waarschijnlijk dat de vondsten dateren uit de late IJzertijd. In het verleden zijn in de naaste omgeving diverse vondsten gedaan, o.a. een grafveld, die aan de La Tène cultuur werden toegeschreven (zie Beckers & Beckers 1940).

Ligging en terreinkenmerken

De bandkeramische nederzetting Stein-Heidekampweg maakt onderdeel uit van de nederzettingencluster Graetheidegebied. De nederzetting is aangelegd op een meters dik lösspakket waaronder Maasafzettingen voorkomen, bestaand uit zanden en grinden (Cabergterras).

Het nederzettingsterrein is gesitueerd op een lichte hoogte (ca. 60 m + NAP), duidelijk zichtbaar gaande van zuid naar noord. In oost-west richting is deze hoogte minder goed waarneembaar in het terrein. De hoogtelijnen van de topografische kaart (1989) geven hiervoor wel een indicatie. Het huidige landgebruik van het terrein bestaat voornamelijk uit akker met weinig bos.

In 1986 zijn bij de aanleg van een waterbassin ten oosten van de auto-weg A2 vondsten uit de IJzertijd en enkele bandkeramische vondsten gedaan (Hendrix & Vromen 1991). Ten aanzien van de laatstgenoemde vondsten werd toen een relatie vermoed met het bandkeramische dorp Stein-Urmond dat in het aangrenzende noordelijk terrein reeds in de jaren dertig door Beckers was ontdekt (Beckers & Beckers 1940).

Voorlopige interpretatie van de verzamelde gegevens geeft aan dat Stein-Heidekampweg een grote nederzetting is geweest met een geschatte omvang van 10 à 15 ha. Het nederzettingsterrein is waarschijnlijk overbouwd met de autoweg A2 en mogelijk deels nog aanwezig op het oostelijk van de A2 gelegen industrieterrein.

De nederzetting lag relatief ver weg van open water. Het meest nabij natuurlijke water vormt de Ur, die momenteel op circa 2 kilometer afstand ten westen van het nederzettingsterrein stroomt. Dit brengt ons bij opmerkingen die reeds eerder ten aanzien van karakteristieken van locaties van bandkeramische nederzettingsterreinen zijn gemaakt, met name ten aanzien van hun ligging in relatie tot beeklopen of rivieren (Hendrix 1998). Ook hier weer een bandkeramisch nederzettingsterrein op een behoorlijke afstand van natuurlijke waterlopen zoals beken en rivieren. Wederom een aanwijzing dat het criterium "afstand tot open water" voorzichtig moet worden gehanteerd wil men occupatieprocessen en -patronen van het vroeg-neolithisch lösslandschap reconstrueren.

Slotopmerkingen

De oppervlakte van deze nieuw-ontdekte bandkeramische nederzetting wordt geschat op 10 tot 15 ha. Stein-Heidekampweg moet dus worden gerekend tot de categorie grote nederzettingen van het Graetheidegebied.

De eerste ontdekking van de resten van een groot prehistorisch dorp is

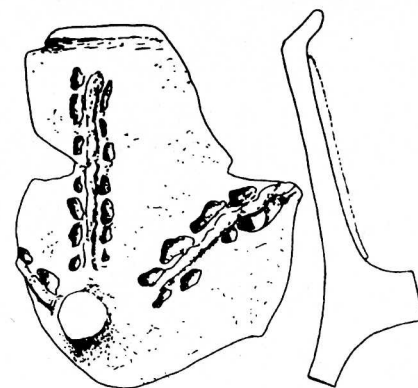

Fig. 6: Grofwandig aardewerk met knijpversiering (StHk98V1; 1:2).

niet alleen voor archeologen een opwindende gebeurtenis, maar spreekt ook tot de verbeelding van brede lagen in de bevolking. Het is een vondst die doorgaans maar een enkele maal per decennium gedaan wordt. Als men dan de veel gestelde vraag moet beantwoorden "hoe wist je dat nou?" dan bevat het antwoord meestal de volgende begrippen: inzicht, herkenning en geluk. De volgorde waarin deze begrippen worden gebruikt wisselt dan nog wel.

Helaas heb ik nog niet kunnen constateren dat de verantwoordelijke beroepsarcheologen belangstelling hebben voor deze vondst. Na contro-

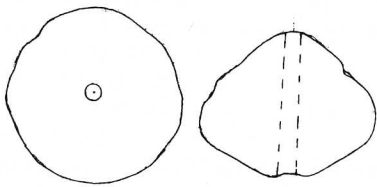

Fig. 7: Doorboord aardewerk gelijkend op een spinklosje (StHk98V1; 1:2).

le op wettelijke verplichtingen hebben ze zich gehuld in veelzeggend zwijgen. Men kan zich in dit verband afvragen of vondsten uit het vroeg-Neolithicum van Zuid-Limburg nog tot het interesseveld behoren van de bedoelde beroepsarcheologen. Hopelijk dat ze nog een constructieve bijdrage zullen leveren aan het beheer van deze nieuwe vindplaats.

Het vondstmateriaal is voorzien van de code StHk98... (...=maand kuilnummer) en is ondergebracht in het archeologisch depot te Stein.

Fig. 8: Stenen stamper uit een IJzertijdkuil (StHk98V10; 1:1).

Ofschoon de nadere uitwerking van de gegevens momenteel plaatsvindt zal de totale publicatie nog enige tijd

op zich laten wachten. De gegevens zijn echter op een dusdanige wijze vastgelegd dat uitwerking op korte termijn niet noodzakelijk is. Voor tussentijds onderzoek staan de vondsten en bevindingen altijd ter beschikking.

Tenslotte een woord van dank aan diverse incidentele medewerkers die hun steentje hebben bijgedragen, veelal letterlijk. Een bijzonder woord van dank aan Jean Wishaupt en Ed Hendrix voor hun onmisbare hulp en niet aflatende inzet.

Literatuur en referenties

Beckers H.J. en G.A.J. Beckers, Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg. Maastricht, 1940.

Dagblad De Limburger (D.L.) 16 juni 1998. Opnieuw vondst van resten Bandkeramiekers in Stein.

Dohrn-Ihmig M. Bandkeramik an Mittel- und Niederrhein. Rheinische Ausgrabungen 19, p.191-364. Bonn, 1979.

Hendrix W. & H. Vromen, Geleen. Bandkeramische en IJzertijdvondsten. In: Archeologische Kroniek van Limburg over 1988 en 1989. PSHAL 1990, p.198-199.

Hendrix W.P.A.M. Een bandkeramische vondst nabij Steinerbos te Stein. Archeologie in Limburg, nr. 76, 1998, p. 33-36.

Limburgs Dagblad (L.D.) 16 juni 1998. Groot dorp uit Steentijd ontdekt.

Modderman P.J.R., Linearbandkeramik aus Elsloo und Stein. Analecta Praehistorica Leidensia III. Leiden, 1970.

Schlüter B. Die Bandkeramische Siedlung auf dem Mühlengrund in Rosdorf. Ldkr. Göttingen. In: Frühe Bauernkulturen in Niedersachsen, Archäologische Mitteilungen aus Nordwestdeutschland p. 45-92. Oldenburg, 1983.